

ЕКОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

INCORPORATING ENVIRONMENTAL ISSUES IN TEACHING ESL AT UNIVERSITIES

Іщук Н.Ю.,

orcid.org/0000-0002-4726-9432

кандидат педагогічних наук, доцент,

*доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

Зубенко О.В.,

orcid.org/0000-0001-5435-5817

*старший викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

Джиджора Л.А.,

orcid.org/0000-0002-3672-4807

*старший викладач кафедри української та іноземних мов
Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя*

Сьогодні людство постало перед вибором подальшого співіснування з навколишнім середовищем. З метою вирішення екологічної кризи виникла нагальна потреба у перебудові уже існуючої екологічної свідомості та формуванні системи екологічного знання. Вихід із глобальної екологічної кризи повинен відбуватися через усвідомлення важливості вирішення цієї проблеми на кожному етапі розвитку людини. Мета дослідження – охарактеризувати поняття екологічної компетентності та визначити шляхи її формування. Методи дослідження: описовий, конструктивний, а також аналізу та систематизації.

Екологічна культура – це свідоме сприйняття навколишнього середовища людиною та визначення відповідального ставлення до природи. Вона передбачає формування екологічної компетентності, що стала обов'язковою ознакою загальної культури людини. У нашій роботі екологічна компетентність визначається як інтегрований результат набутих знань та ціннісних орієнтацій особистості через формування екологічних переконань у сфері екологічної діяльності. Наш практичний досвід свідчить, що на формування екологічної компетентності на заняттях з іноземної мови у закладах вищої освіти впливають три взаємопов'язані складові: екологічні знання (через перегляд відеоматеріалів, аудіювання на екологічну тематику, екоекскурсії з використанням 3-D окулярів, екопоходи за допомогою VR, презентації, бесіди, спеціальні заняття-зустрічі із носіями мови що стосуються проблем навколишнього середовища), екологічні переконання (через диспути, обговорення, конференції, презентації) та екологічна діяльність (участь в конкурсах, турнірах, аукціонах, наукових проєктах. Функції, що виконує екологічна компетентність на заняттях з іноземної мови у закладах вищої освіти: морально-етична, практична, прогностична, інтегративна, особистісно-гігієнічна, соціальна, економічна та розвиваюча. Екологічна компетентність передбачає засвоєння цілісних екологічних знань, що пов'язані із закономірностями природи та законами довкілля і є головним критерієм у вирішенні надзвичайно гострих екологічних та соціально-економічних проблем сучасного світу.

Ключові слова: екологічна компетенція, екологічні знання, екологічні переконання, екологічна діяльність, іноземна мова, заклад вищої освіти.

Nowadays, humanity is faced with the choice of further coexistence with the environment. To solve the ecological crisis, there is an urgent need to rebuild the existing ecological consciousness and form a system of ecological knowledge. The way out of the global environmental crisis must be realized through awareness of the importance of solving the problem at every stage of human development. The purpose of our research is to characterize the concept of environmental competence and determine the ways of its formation. Research methods: descriptive, constructive, as well as analysis and systematization.

Ecological culture is a conscious perception of the environment by a person and a determination of a responsible attitude towards nature. It involves the formation of environmental competence, which has become a mandatory feature of the general human culture. In our research, environmental competence is defined as an integrated result of acquired knowledge and valuable orientations of an individual through the formation of environmental beliefs in the field of environmental activities. The practical experience shows that the formation of environmental competence at foreign language lessons in institutions of higher education is influenced by three interrelated components: environmental knowledge (through watching video materials, listening to environmental topics, eco-excursions with 3-D glasses, eco-hikes with VR, presentations, conversations, special classes-meetings about environmental issues with native speakers), environmental beliefs (through debates, discussions, conferences, presentations) and environmental activities (participation in contests, tournaments, auctions, scientific projects. Functions performed in ecological competence at foreign language lessons are moral-ethical, practical, prognostic, integrative, personal-hygienic, social, economic and

developmental. Environmental competence involves the assimilation of holistic ecological knowledge related to the laws of nature and the environment, and it is the main criterion for solving important environmental and socio-economic problems of the modern world.

Key words: environmental competence, environmental knowledge, environmental beliefs, environmental activity, foreign language, higher education institution.

Актуальність проблеми. XXI століття – це час швидкого технологічного розвитку та невідкладних докорінних змін. Ще кілька десятиліть тому людина займала панівне становище щодо природи, що призвело лише до споживацького інтересу. Однак сьогодні людство постало перед вибором подальшого співіснування з навколишнім середовищем. З метою вирішення екологічної кризи виникла нагальна потреба у перебудові уже існуючої екологічної свідомості та формуванні системи екологічного знання. Вихід із глобальної екологічної кризи повинен відбуватися через усвідомлення важливості вирішення цієї проблеми на кожному етапі розвитку людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ще у працях філософів Стародавнього світу віддзеркалювалися проблеми відповідального ставлення людини до природи (праці Геракліта, Піфагора, Демокріта, Гіппократа). Сучасні дослідники також займаються вивченням основ екологічної компетентності (праці В. Маршицької, Н. Олійник, В. Самілик). Структуру та сутність екологічної компетентності також вивчали О. Колонькова, В. Маршицька, О. Пруцакова, Н. Пустовіт, Л. Руденко, Л. Титаренко та інші. Однак, питанню формування екологічної компетентності на заняттях з іноземної мови в закладах вищої освіти приділено зовсім мало уваги, що і спонукало до вивчення цієї теми.

Мета нашого дослідження – охарактеризувати поняття *екологічної компетентності* та визначити шляхи її формування. Об'єкт дослідження – екологічна свідомість студентів закладів вищої освіти як основа екологічної компетентності. Предмет дослідження – процес формування екологічної свідомості на заняттях з іноземної мови у студентів закладів вищої освіти.

Методи дослідження: описовий, конструктивний, а також аналізу та систематизації.

Виклад основного матеріалу. Розв'язання проблеми глобальної екологічної кризи можливе лише в рамках екологічної свідомості, культури, освіти, виховання, які виступають необхідною передумовою оптимізації та гармонізації системи «суспільство природа» [1].

Ознакою цілісності знань про живу природу як підґрунтя формування екологічної складової є оперування загальними закономірностями природи, законами довкілля під час пояснення

явищ і властивостей об'єктів довкілля, їхньої взаємодії. Цілісність знань – це фундамент, на якому базуються уявлення про взаємозв'язок компонентів живої природи. Обґрунтування елементів знань на основі спільних, єдиних для усіх частин, що становлять цілісність, закономірностей природи – необхідна умова розуміння цілісності живої природи. Цілісність знань про природу – необхідна умова наявності у життєствердного образу світу як вихідного пункту і результату пізнавального процесу, блокування руйнівної діяльності людини у природі та суспільстві [2].

Підвищення екологічної грамотності та формування екологічної культури є загальною визначальною домінантою в сучасному екологічному русі різних країн [1].

Екологічна культура – це і знання основних закономірностей та взаємозв'язків у природі і суспільстві; і емоційно почуттєві переживання; і емоційно ціннісне та діяльнісно-практичне ставлення до природи. Вона формується в інтеграції трьох напрямків: екологічної свідомості, морально естетичного і діяльнісно-практичного ставлення. Екологічну культуру розглядають як багато вимірний цілісний компонент інтелектуальної і духовної культури особистості, що забезпечує творчу самореалізацію в осмисленні та розв'язанні екологічних проблем [5].

Екологічна культура – це свідоме сприйняття навколишнього середовища людиною та визначення відповідального ставлення до природи.

Рівень екологічної культури значною мірою зумовлює екологічну безпеку країни, що є стержнем збалансованого розвитку суспільства. Екологічна культура за своїм змістом – це сукупність знань, норм, стереотипів і «правил поведінки» людини в навколишньому природному світі. Шлях до високої екологічної культури лежить через ефективну екологічну освіту. Проблема екологічного безпечного розвитку, фізичного і морального здоров'я суспільства – це насамперед проблема індивідуальної та колективної свідомості, формування якої є пріоритетом системи вищої освіти [5].

Вважаємо, що екологічна культура передбачає формування екологічної компетентності, що стала обов'язковою ознакою загальної культури людини.

В. Маршицька розглядає екологічну компетентність як здатність особистості до ситуативної діяльності в побуті та природному оточенні, коли набуті екологічні знання, навички, досвід і цінності актуалізуються в умінні приймати рішення і виконувати адекватні дії, усвідомлюючи їх наслідки для довкілля [7].

О. Колонькова говорить про екологічну компетентність як систему знань, умінь та навичок у сфері екологічної діяльності, що відповідають внутрішній позиції та забезпечують кваліфіковане розв'язання екологічно небезпечних ситуацій, спостереження та контроль за дотриманням екологічних вимог у різних сферах життєдіяльності згідно з екологічним законодавством України [3].

С. Шмалей вказує на інтегральний розвиток особистості, що об'єднує нормативний, когнітивний, емоційно-мотиваційний і практичний компоненти та забезпечує здатність виокремлювати, розуміти, оцінювати сучасні екологічні процеси, спрямовані на забезпечення екологічної рівноваги та раціонального природокористування [9].

У нашій роботі екологічна компетентність визначається як інтегрований результат набутих знань та ціннісних орієнтацій особистості через формування екологічних переконань у сфері екологічної діяльності.

Формування ефективного рівня екологічної компетентності громадян є важливою умовою стабільного соціально-економічного розвитку держави. Наявність екологічної компетентності дозволяє сучасній людині адекватно сприймати зовнішнє природне середовище як середовище свого існування. Екологічна компетентність дозволяє застосовувати свої знання та вміння у вирішенні життєвих і виробничих проблем на основі пріоритету екологічних цінностей і розуміти

наслідки своїх вчинків і вчинків на стан навколишнього середовища [11].

Н. Куриленко говорить про те, що всі різновиди компетентностей, у тому числі й екологічна, є видовими поняттями по відношенню до родового поняття «компетентність», тому вони повинні мати однакову структуру та включати наступні компоненти [4]: 1. Когнітивний – систему екологічних знань, що лежить в основі екологічного світогляду і виражається у світосприйнятті, світовідчутті і світорозумінні людини. 2. Діяльнісний – опанування світоглядних знань у процесі формування природничо-наукової картини світу на основі наукових знань про природу, які є основою для формування екологічної культури і поведінки у природі. 3. Особистісний, що спрямований на усвідомлення себе частиною природи через формування екопсихологічної свідомості, забезпечує усвідомлення необхідності ведення здорового способу життя та його ролі для саморозвитку й самореалізації особистості, сприяє формуванню особистісної компетентності; забезпечує усвідомлення сутності людини, норм її поведінки у природному середовищі.

Наш практичний досвід свідчить, що на формування екологічної компетентності на заняттях з іноземної мови у закладах вищої освіти впливають три взаємопов'язані складові (рис. 1).

Процес формування екологічного знання досить довгий, він обумовлюється розвитком знання про людину та природу; специфіка екологічного знання, таким чином, полягає в його інтегративному характері – здатності концентрувати в собі не тільки філософське, а й природничо-наукове, соціально-гуманітарне знання [8].

Екологічні знання на заняттях з іноземної мови у закладах вищої освіти студенти здобувають через:

Рис. 1. Взаємопов'язані складові екологічної компетентності

- перегляд відеоматеріалів;
- аудіювання на екологічну тематику;
- екоекскурсії з використанням 3-D окулярів;
- екопоходи за допомогою VR (віртуальної реальності);
- презентації;
- бесіди;
- спеціальні зустрічі із носіями мови що стосуються проблем навколишнього середовища.

Екологічне знання є основою для формування нової парадигми екологічного мислення та екологічної культури. Проблема формування екологічного знання як ядра екологічної свідомості пов'язана зі встановленням нової екологічної парадигми, що заснована на гуманістичних засадах ставлення до природного середовища. Гуманізація екологічного знання щільно пов'язана з проблемою етично-екологічного імператива як гаранта гармонізації складових всередині системи, умовно називаної «природа – суспільство» [8].

Наступною складовою екологічної компетентності є екологічні переконання, що дозволяють забезпечити економічний баланс між діяльністю людини і природою.

Екологічні переконання на заняттях з іноземної мови у закладах вищої освіти формуються через:

- диспути,
- конференції,
- обговорення,
- дискусії,
- презентації.

Екологічна діяльність – це третя і, на нашу думку, найсвідоміша компонента екологічної компетентності. Вона передбачає природоохоронну діяльність.

На заняттях з іноземної мови у закладах вищої освіти екологічна діяльність передбачає участь в:

- конкурсах,
- турнірах,
- аукціонах наукових,
- проектах.

Як показує наш досвід, екологічно мотивована діяльність студентів – це свідоме узгодження особистих потреб з екологічними вимогами, це відмова від справи, коли вона недоцільна з екологічної позиції.

Екологічна свідомість являє собою своєрідне «підґрунтя» екологічної культури. Екологічна свідомість як духовна освіта формується в результаті відображення екологічних стосунків і екологічної діяльності. В ідеалі культурне природокористування повинне слідувати принципам нової еколо-

гічної свідомості, найсучаснішим науковим розробкам, природоохоронним юридичним нормам, загальним правилам екологічної поведінки, що відповідають гуманістичній етиці [8].

Екологічну свідомість можна охарактеризувати через її структуру, яка включає когнітивний, афективний (емоційний), поведінковий (конативний) елементи. Основою когнітивного елементу є теоретичні (професійні, наукові) та практичні (отримані з буденного досвіду контакту з довкіллям) знання. Сукупність теоретичних і практичних знань буде становити найвищий ступінь розвитку когнітивного компоненту, що впливатиме і на рівень екологічної свідомості загалом. Емоційний елемент формують персональні, суб'єктивні оцінки індивіда, його власне бачення на систему «людина – довкілля». Поведінковий елемент включає готовність до індивідуальних дій та установки на підтримку (чи не підтримку) суспільних пропозицій. Індивідуальні дії (участь у екоорганізаціях тощо) будуть говорити про вищий рівень екологічної свідомості [6].

Варто визначити основні функції, що виконує екологічна компетентність на заняттях з іноземної мови у закладах вищої освіти:

- морально-етична – це правила поведінки на основі взаємодії з природою;
- практична – діяльність задля вирішення екологічної кризи;
- прогностична – здатність прогнозувати та попереджати негативний вплив людської діяльності на екологію;
- інтегративна – набуття системи знань та ціннісних орієнтацій у сфері екологічної діяльності;
- особистісно-гігієнічна – усвідомлення ролі природи для збереження і зміцнення здоров'я людини;
- соціальна – свідоме оперування знаннями у залежності від індивідуальних та вікових особливостей середовища;
- економічна – розумне використання природних ресурсів;
- розвивальна – розвиток особистісних характеристик.

Деякі науковці знаходять докази того, що екологічні здібності сприяють розвитку екологічних компетенцій, але і компетенції впливають на екологічні можливості. Отже, зв'язок між екологічними компетенціями та екологічними можливостями є динамічним і рекурсивним [10]. Екологічну компетентність пов'язують із здатністю самостійно застосовувати знання та вміння для організації екологічно безпечної діяльності у проблемних екологічних [12].

Погоджуємося із думкою О. Гринюк, що організація цілеспрямованого формування екологічних знань та екологічної компетентності під час засвоєння змісту навчальної дисципліни не тільки є запорукою підвищення теоретичного рівня природничої освіти і закладання основ теоретичного мислення, а й сприяє розумінню екологічної складової наукової картини світу, що дає змогу скласти цілісні уявлення та знання про атрибут живого – системність та ієрархічність організації [2].

Висновки. Екологічна складова існує у невід’ємній картині світу кожної людини. Екологічна компетентність передбачає засвоєння цілісних екологічних знань, що пов’язані із закономірностями природи та законами довкілля і згодом набувають форми екологічних переко-

нань. Процес набуття екологічних знань повинен бути безперервним з урахуванням актуальних освітніх можливостей, природоохоронних тенденцій та процесів євроінтеграції. Варто закласти у свідомість здобувачів вищої освіти розуміння про те, що все, що стосується людини, стосується і природи. Екологічна діяльність, як свідомі взаємовідносини людського суспільства й природи, сьогодні є головним критерієм у вирішенні надзвичайно гострих екологічних та соціально-економічних проблем сучасного світу.

Перспектива подальших досліджень передбачає детальний аналіз заходів щодо формування екологічної компетенції та їх практичне застосування на заняттях з іноземної мови у закладах вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дерев’янюк Т. В. Роль «Парку агробіостанції Полтавського педуніверситету» в еколого-естетичному вихованні студентської молоді. *Витоки педагогічної майстерності*. 2017. Вип. 19. С. 115–121.
2. Гринюк О. С. Формування екологічної складової наукової картини світу учнів та екологічної компетентності. *Технології інтеграції змісту освіти*. 2013. URL : https://nd.nubip.edu.ua/2015_4/8.pdf
3. Колонькова О. О. Формування екологічної компетентності старшокласників засобами дистанційної освіти. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць*. Кам’янець-Подільський. 2007. Вип. 10. Т. 1. С. 379–387.
4. Куриленко Н. В. Поняття про екологічну компетентність, її структуру та умови формування у процесі навчання фізики учнів основної школи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 3 : Фізика і математика у вищій і середній школі*. 2013. Вип. 12. С. 30–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_3_2013_12_7
5. Курняк Л. М. Екологічна культура : поняття та формування. 2015. URL: https://nd.nubip.edu.ua/2015_4/8.pdf
6. Куць Н. Екологічна свідомість українців & довкілля. *Аналітичний документ*. URL: <http://epl.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/ekosvidomist.pdf>
7. Маршицька В. В. Сутнісні характеристики екологічної компетентності учнів початкової школи. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Київ, 2005. Кн.2. Вип. 8. С. 20–24.
8. Радей А. С. Екологічна свідомість і культура: теоретико-методологічний аспект. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2008. № 3(24). С. 74–78.
9. Шмалей С. В. Система екологічної освіти в загальноосвітній школі в процесі вивчення предметів природничо-наукового циклу : дис. доктора пед. наук : 13.00.01. К., 2005. 479 с.
10. Dzhengiz T., Niesten E. Competences for Environmental Sustainability: A Systematic Review on the Impact of Absorptive Capacity and Capabilities. *Journal of Business Ethics*. 2020. Vol. 162. 881–906.
11. Yekimov S., Nianko V., Ershova I., Banko N., Kucherenko D. The need for environmental competence of teachers for rational use of natural resources and environmental protection. *Web of Conferences*. 2021. № 291. URL: https://www.e3s-conferences.org/articles/e3sconf/pdf/2021/67/e3sconf_sdgg2021_05001.pdf
12. Kholdarova I. V., Abdullayeva S. V. The concept of environmental competence and its structure. *Gospodarka i inowacje*. 2022. № 22. 29–35.